Universiteit Leiden
The Netherlands

Muiterij op het fregat 'Venus'

Verbeek, J.R.

Citation
Verbeek, J. R. (1979). Muiterij op het fregat 'Venus'. *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegeschiedenis, 38*, 19-39. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/4305570

Version:	Publisher's Version
License:	Leiden University Non-exclusive license
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/4305570

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

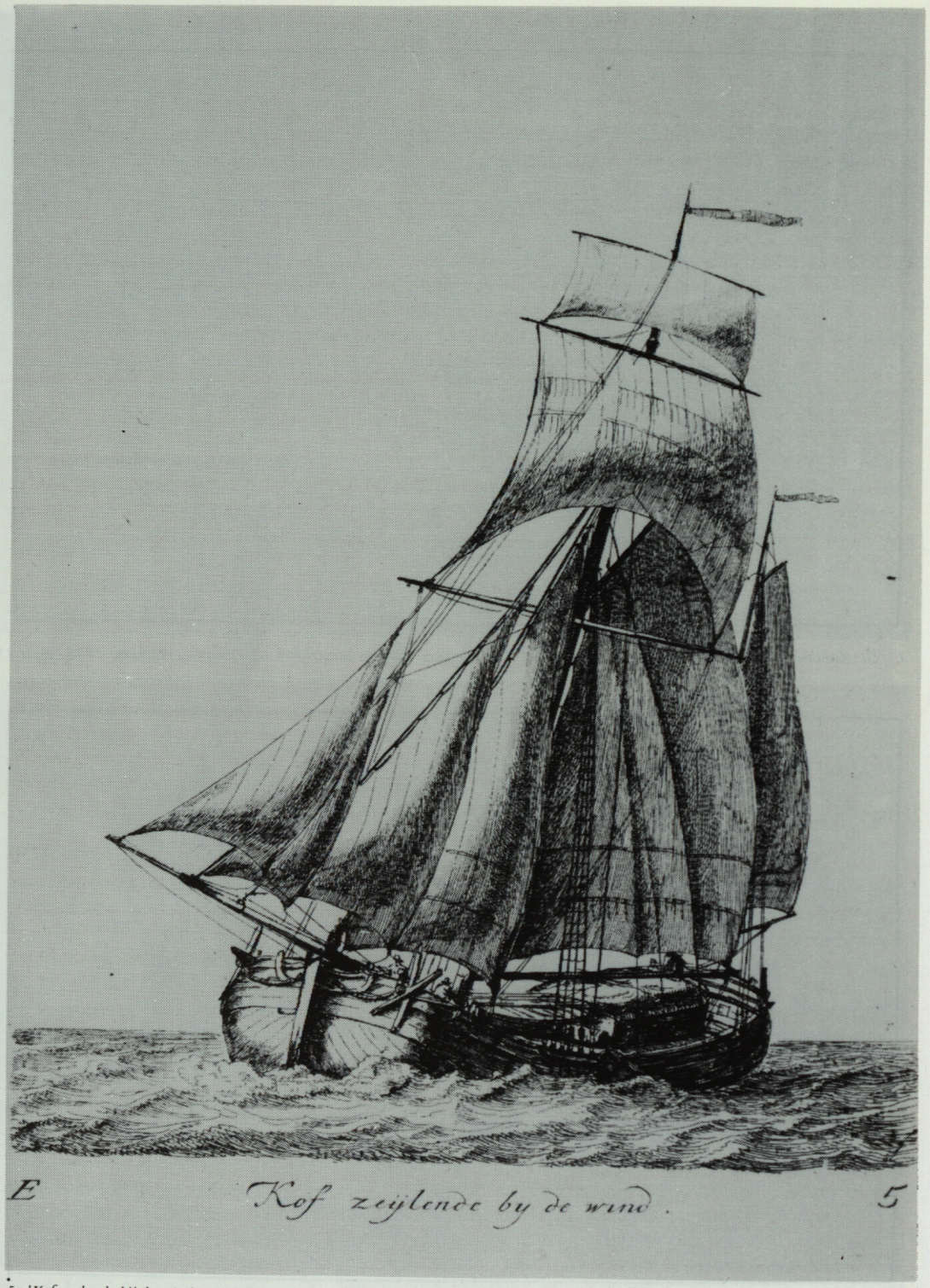

5. *'Kof zeylende bij de wind'. G. Groenewegen, Verscheide soorten van Hollandse scheepen, 1789, katern E, nr. 5.*

Muiterij op het fregat de 'Venus', 1779

J.R.Verbeek

Inleiding en voorspel: tot 12 augustus 1779.

De *Venus* was een met 150 koppen bemand fregat, gemonteerd met 26 stukken geschut, in 1768 gebouwd voor de Admiraliteit Amsterdam. Van maart tot december 1779 lag het fregat de *Venus* voor anker ter rede van Texel, na een kruistocht in de Noordzee en het Kanaal. Bij afwezigheid van kapitein J.P. van Braam voerde luitenant J.L.Bosch in augustus het commando.

Op woensdag 4 augustus deelde schieman Pieter Schiebergen, naar aanleiding van zijn bedanken voor de permissie aan land te mogen gaan, mee aan luitenant Bosch, dat er een brief 0geschreven was 1) aan de Admiraliteit, waarin een deel van de bemanning verklaarde niet meer van boord te gaan om zo ontslag uit 's lands dienst te verkrijgen. De manschappen die getekend hadden behoorden tot het 'oude volk', dat nog met distinctie onder schout-bij-nacht Zoutman had gediend. 's Avonds verzocht het 'oude volk' luitenant Bosch 'in seer gemodereerden en ordentelijke termen' 2) hun verzoek om ontslag door de Admiraliteit of kapitein Van Braam te doen aanvaarden, hetgeen hij weigerde, gezien het feit dat het fregat de *Venus* nog slechts vijf maanden , nl. tot december 1779 in dienst zou blijven, en hij als officier niet over hun ontslagaanvraag kon beschikken. Ten einde zijn manschappen zekerheid te geven over de genoemde datum van bëindiging van actieve dienstperiode, bood hij aan daaromtrent een brief te schrijven aan de Admiraliteit. Hiermee ging het 'oude volk' accoord en beloofde hun tijd uit te dienen.

Op donderdag 5 augustus herriepen de constabelsmaat Pieter Cristiaansz en de matroos Hendrik Asing van der Linden hun gegeven woord, hierin gevolgd door 'een gedeelte vant volk welke savonts te vooren meede hun woord gegeeven had om tot bepaalde tijd te dienen', en verzochten de overeengekomen brief aan de Admiraliteit niet te verzenden, hetgeen luitenant Bosch weigerde. Uit deze brief, die door luitenant Cornelis van Kerchem 's avonds op het 'postcomptoir' werd aangeboden, blijkt dat luitenant Bosch de schieman Pieter Schiebergen na het incident op de vierde augustus,waarbij hij laatstgenoemde bemanningsleden verbood aan land te gaan en andere ophitste, niet in de ijzers dorst te zetten, omdat 'daardoor de gemoederen, welke reeds wat aan het gisten (waren), gaanden zouden gemaakt hebben' 3). Mogelijk deelde luitenant Bosch op de gebeurtenissen van 18 juli 1779 4), toen het scheepsvolk niet verscheen op het bevel 'vleeschbakken boven', waarop luitenant Bosch terstond het vlees onderzocht en overboord liet werpen en het volk spek tot schafting gaf, 'als willende gaarne de daaruyt konnende ontstaane ongereegeldheedens direct voortkomen'. De onderofficieren, door luitenant Bosch aangeduid als 'dubbele rantsoensgasten' waarvan de meesten met het scheepsvolk schaften, betuigden desgevraagd nooit klachten over het vlees van het volk gehoord te hebben. Omdat de bottelier Roelof Roelofsz verklaarde dat de pekel de benauwde lucht veroorzaakte en luitenant Bosch bij het proeven vaststelde dat de smaak van het vlees beter was dan de reuk, kwam hij op het idee dat het volk door de een of ander moest zijn opgestookt, 'alsoo sij juyst generaal haare bakken omlaag hielden' 5). Alle pogingen van luitenant Bosch om meer hierover te vernemen faalden, slechts de tamboer Johannes Stein getuigde dat hij 'den schieman Pieter Schiebergen hade hooren zeggen dat den eerste die het hard hadde booven te brengen van hem een pak slaagen zoude hebben' 6). Hangende het onderzoek werd Schiebergen permissie om naar Amsterdam te gaan geweigerd, welke permissie hem op 3 of 4 augustus alsnog werd verleend bij gebrek aan verder getuigen 7). Op zaterdag 7 augustus arriveerde een missive van de Admiraliteit, welke de zesde augustus was verzonden als antwoord op de, door luitenant Bosch verzonden, missive van de vijfde augustus. Luitenant Bosch kreeg hierin de voor hem geruststellende mededeling 'dat wij (de Admiraliteit) uw gehouden conduites in deeze aprobeere', hij diende verder het volk te doen begrijpen 'dat een versoek tot ontslag, staanden de reysen met hun capiteijn waarbij zij in dienst zijn geangageert zeer teegen de goede order strijdende is, dog dat zij van de gunst en

billijkheid van deeze Raaden te verwagten hebben, dat zoo zij zig bij aanhoudentheid na hun pligt bleeven gedragen sij tot geen langer dienst dan onder hunne jegenswoordige capiteijn op het thans bij hem gecommandeerd werdende fregat de *Venus* zullen werden geconstringeerd, maar bij expiratie deser dienst werden afgedankt' 8). Na het voorlezen van bovenstaande inhoud van de missive van de Admiraliteit, werd luitenant Bosch door de 'blijmoedige' manschappen bedankt, daar ze de intentie niet begrepen hadden.
Op zondagmorgen 8 augustus gaf luitenant Bosch, daartoe uitgenodigd door onder andere de schieman Pieter Schiebergen 'nadere eludatie', waarop de manschappen zeer ontevreden werden, daar ze indertijd gedwongen waren om dienst te nemen bij kapitein Van Braam 9), en deze beloofd had dat ze niet langer dan een maand of zes zouden behoeven te dienen, hetgeen inmiddels was uitgelopen tot 17 maanden 10). Het 'oude volk' verzocht luitenant Bosch contact op te nemen met kapitein Van Braam, die op zijn buitenplaats verbleef en te schrijven of 'zijn Edele' aan boord wilde komen, bij welke gelegenheid schieman Pieter Schiebergen luitenant Bosch verzekerde 'wij zoeken Uw Mijn Heer in geen onaangenaamheeden te helpen', waarop luitenant Bosch hem toevoegde dat hij, noch een van de zijnen daar capabel toe was 11). In de brief die de luitenant nog dezelfde avond verstuurde naar de Admiraliteit liet hij zich voorzichtiger uit: 'het is eene zeer netellige en onaangenaame omstandigheid voor mij en terwijl zig de equipage ordentelijk en zeer gewillig gedraagt kan ik in deesen ook geen forces gebruiken....durf zeggen zoo zij er geen aanleiding toe geeven deesen van geen goed effect zouden zijn' 12). Hiermee drukte luitenant Bosch de kern van het later gevoerde beleid uit.
Maandag 9 augustus schreef luitenant Bosch de toegezegde brief aan kapitein Van Braam, met het verzoek weer aan boord te komen 13), waaraan deze onmiddellijk gevolg gaf, getuige de opmerking in het journaal op woensdag 11 augustus: 'quam ons kapteijn J.P. Van Braam aan boord' 14). Van Braam, die alles aan boord 'voor het uijterlijke in een goede staat' vond, verwachtte dat het 'oude volk' hem meteen zou aanspreken over het door hen verlangde ontslag, 'dog passeerden den dag sonder dat daaromtrent iets voorviel' 15).
Het oproer: 12 augustus 1779.
Donderdagmorgen de 12de augustus gaf kapitein Van Braam de onderofficieren de opdracht hun volk na te zien 'of wel schoone hemden aanhadden en of zij ook ongedierten besaaten' 16). De schieman Pieter Schiebergen weigerde het bevel uit te voeren en 'zijde uyt naam van sijn gasten zij zig zelfs wel konden nasien' 17). Hierop kreeg de schieman de order de visitatie op het achterdek uit te voeren onder toezicht van kapitein en officieren. Inmiddels was ook de constabelsmaat met het volk aan dek gekomen en vroeg een onderhoud met kapitein Van Braam, die hen de kuil instuurde onder toevoeging dat ze één voor één volgens de rol voor verhoor in de kajuit geroepen zouden worden, Van Braam had namelijk de verwachting dat er onder het volk nog waren die niet tot de ontevredenen behoorden, maar geprest werden om mee te doen en zich wel zouden uiten als ze persoonlijk benaderd werden 18). Het verhoor zou geschieden in de aanwezigheid van de kapiteins Silvester, Spengler en Reijntjes, die hiertoe aan boord kwamen. Als eerste werd bij afwezigheid van de schipper de bootsman Roelof Thie naar binnen geroepen. Hij ontkende enige brief aan de Admiraliteit te hebben ondertekend, maar toonde zich verheugd bij de gedacht afgedankt te worden. Na de bootsman werd de schieman binnengeroepen, welke beweerde uit naam van al het volk te spreken, waarmee hij de poging van kapitein Van Braam om de sterkte van de partij van ontevredenen te schatten fnuikte, en zijn onvrede uitdrukte over het gedwongen dienstverband. Verder zei hij tegen Van Braam, 'dat wanneer hij, capiteijn hun wilde spreeken, hij alsdan de goedheyd geliefde hebben op het dek te koomen' 19). Omdat hij, ondanks het door de kapiteins aangevoerde, persoonlijke argument dat hij als van matroos tot schieman opgeklommen nog de minste redenen had om zich tegen de verdere dienst te verzetten en hij staande de 'reysen' reeds twee 'advancementen' ontvangen had, in deze houding persisteerde en men hem als de leider van de insubordinatieve beweging aanmerkte, oordeelden de kapitein Silvester en de andere kapiteins het raadzaam om de schieman provisioneel aan boord van het fregat de *Beverwijk* te zenden, waartoe luitenant Bosch aan dek ging om een sloep uit dit fregat aan te roepen. Door Schiebergen van het overige volk af te zonderen zou dit wel

meer handelbaar worden, daar uit de woorden van Schiebergen was gebleken 'dat hij veel ingressie op het volk moest hebben' 20).
Daar luitenant Bosch rekening hield met moeilijkheden, stak hij een geladen pistool, welke hij door luitenant van Kerchem uit zijn hut had laten halen en laden, in zijn zak. De kapiteins en de luitenant voerden de schieman, door Van Braam bij zijn kraag gevat, naar buiten met de intentie hem op de inmiddels gearriveerde sloep van het fregat de *Beverwijk* te zetten, doch zodra Schiebergen onder het halfdek kwam riep hij: 'jongens geef me mijn hoed!' 21), waarop het volk, Schiebergen sprak van wel vijftig matrozen 22), in tumultueus geschreeuw opdrong onder leiding van constabelsmaat Pieter Christiaansz en bootsmansmaat Jan Fijbroek, om de schieman te ontzetten. Pieter Schiebergen verklaarde later bij zijn verhoor dat 'de gemelde capiteijn Van Braam ter dier tijt zoo door matroosen als soldaaten zoodaanig was omsingelt dat hij nergens heen konde' 23). De luitenant Bosch, 'sig verbeeldende dat den eerstgenoemde (Pieter Christiaansz) mij (Van Braam) te lijf wilde','achtte nu het moment gekomen om zijn pistool uit zijn zak te halen en sette het hem (Pieter Christiaansz) op het lijf, zeggende tegelijk laat geddoome los of ik schiet er op toe' 24). Daar de constabelsmaat geen gehoor gaf aan dit bevel, drukte de luitenant af, 'dog de trekker wat te vast staande, konde het (schot) zoodra niet lossen, voor en aleer hij (Christiaansz) onder het gedrang van het volk kwam' 25). Luitenant Van Kerchem stond met twee geladen pistolen dicht bij de schieman, doch maakte geen gebruik van zijn wapens. Hierop werden de soldaten in het geweer geroepen, doch omdat hun korporaal, zijnde commandant der soldaten, ook in het complot zat, verschenen zij niet. Toen de kapiteins om assistentie riepen in de vorm van gewapende sloepen met grenadiers van fregat de *Beverwijk*,liep het muitende volk naar het geschut aan bakboordzijde en bracht het tot gevecht in gereedheid, een van hen stond met een brandende lont bij de stukken, anderen met de verschillende laad- gereedschappen, met de intentie zich met geweld te verdedigen. Zelfs werd een stuk op de kapiteins en de officieren gericht. Kapitein Van Braam vroeg aan de schieman, wat hun bedoeling was en of zij iets over de victualie of de behandeling door kapitein of officieren te klagen hadden. Het volk ontkende klachten te hebben en riep om het beloofde ontslag uit 's lands dienst en deelde mee een gunstig antwoord te verwachten van 'zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Nassauw', die zij hadden geadresseerd. Deze missive was, evenals de missive aan de Admiraliteit, geschreven en weggezonden buiten weten en toestemming van kapitein Van Braam of de ter dier tijd commanderende officier. Daar Van Braam hen het verlangde ontslag niet kon verlenen, werd overeengekomen dat de bemanning zich rustig zou houden en Van Braam een brief over deze zaak zou schrijven aan de Admiraliteit. Luitenant Bosch gaf hierna order de krassers, wissers, handspaken, koevoeten en lontstokken te bergen, hetgeen het volk pas uitvoerde nadat de schieman Pieter Schiebergen met de woorden 'kom jongens berg dat maar weer op' zijn instemming met het gegeven bevel had laten blijken 26). Het volk gehoorzaamde vervolgens weer aan de verdere orders, maar bleef voortdurend op haar hoede. Luitenant Bosch vertrok in opdracht van de kapitein nog dezelfde dag naar Amsterdam om de door Van Braam geschreven missive aan de Admiraliteit persoonlijk te overhandigen, en een breedvoerig verslag te doen van de gebeurtenissen waarvan hij getuige was geweest.

Periode van slepend conflict en onderhandelingen, 12 augustus tot 12 september1779.
Op zaterdag 14 augustus arriveert met de postschuit een missive van de Admiraliteit, welke door kapitein Van Braam aan de voor de boeg verzamelde manschappen werd voorgelezen. De Admiraliteit had op het vernemen van het bericht van de ongeregeldheden van de twaalde augustus, daarover zitting gehouden en besloten dat 'Zijne Doorlugtige Hoogheid' Prins Willem V de beslissing over de ontslagaanvrage van het 'oude volk' moest nemen. De bemanningsleden waren met deze informatie zeer in hun schik, 'vertrouwende een gunstig antwoord op hun versoek te zullen erlangen' 27). In een missive, gericht aan de Admiraliteit, die kapitein Van Braam op dezelfde dag verstuurde, merkte hij op dat het 'oude volk' het scheepswerk met zeer veel 'ijver en vigilantie' waarnam, 'egter met deze restrictie dat sig des nagts bijsonderlijk op hunne hoede hielden en voor een overrompeling scheenen te vreezen' 28).

De Stadhouder Prins Willem V schreef op 17 augustus aan de luitenant-admiraal van Holland en Westfriesland Willem baron van Wassenaer van Rosande over de' *Venus*:' thans is er een onaangenaam geval in Texel, hetgeene ik niet gaarne zoude termineeren zonder Uwes Hoog Edelgebooren Heeren advijs daarop te hebben ingewonnen' 29), waarop de luitenant-admiraal per koets in dertien uur van zijn buitenverblijf te Echteld naar 's-Gravenhage reisde en de Prins adviseerde een onderzoek te doen instellen naar de gebeurtenissen op het fregat *Venus* door de Hoge Scheepskrijgsraad.
Op zondag de 22e augustus arriveerde luitenant Bosch met een loodsschuit, en bracht een missive van de Admiraliteit mee, waarin het besluit van de Prins werd meegedeeld. De Hoge Scheepskrijgsraad zou het onderzoek uitvoeren van af het landsjacht; met de bemanning kwam kapitein Van Braam overeen dat ze acht dagen op de komst van het jacht zouden wachten - de schieman wilde aanvankelijk slechts vier dagen toestaan - gedurende welke tijd de bemanning haar plicht zou doen. Het jacht, met aan boord de leden van de Hoge Scheepskrijgsraad arriveerde echter nog diezelfde middag, daar het al op 19 augustus uit Amsterdam was vertrokken. Al de in het Nieuwe Diep liggende oorlogschepen paradeerden met volk op de ra's, kapitein Riemersma. gezagvoerder van de *Erfprins* deed een saluut van zeventien schoten en werd door het jacht met een saluut van zeven schoten bedankt.
De Hoge Scheepskrijgsraad bestond uit de president vice-admiraal Reijnst en de leden schout-bij-nacht Grave van Bijland en de kapiteins Sloot, Nauman, Riermersma, Maij, Boot, Bentinck en Braak. Als fiscaal trad op Mr. Hendrik Justus van Oldenbarnevelt genaamt de Witte Tulling. Toegevoegd als secretaris was de geheimschrijver Nicolaas Beeltsnijder, terwijl Mr. N. van Suchtelen als advocaat optrad 30).
Op maandagmorgen 23 augustus werd om acht uur de vice-admiraalsvlag gehesen aan boord van het landsschip *Erfprins*, waarop al de oorlogschepen, waaronder het fregat de *Venus*, salueerden met vijftien schoten, welke door kapitein Riemersma met hetzelfde aantal werden bedankt. Aan boord van de *Venus* gaf het saluut aanleiding tot een incident, waarbij de schieman Schiebergen het bevel van luitenant Bosch 'om de stukken te visiteeren off er ook scherp op was'31) aanvankelijk tegenwerkte, om het volk, dat in de regen naar buiten moest om de stukken te inspecteren, te sparen. Met de gebeurtenissen van de 12e augustus in gedachten, vreesde luitenant Bosch dat enige stukken nog met scherp geladen waren, hetgeen bij het afvuren van saluutschoten beslist ongebruikelijk was en is.
's Middags probeerde kapitein Van Braam, in opdracht van de Hoge Scheepskrijgsraad ,de bemanning over te halen alsnog te stoppen met hun insubordinair gedrag en deelde hen mee, dat ze in het jacht gehoord zouden worden. Het 'oude volk' weigerde dit, daar ze van mening waren niets misdaan te hebben in het gebruik van de wapens voor eigen verdediging aangewend; luitenant Bosch had immers met een geladen pistool gedreigd
Verder eiste het 'oude volk' dat de vice-admiraal Reijnst persoonlijk aan boord zou komen om hun grieven te vernemen. Kapitein Van Braam begon vervolgens op het gemoed van zijn bemanning te werken, doch enige bemanningsleden zeiden daarop: 'off gij ons nu begint te prijzen, dat is tegenswoordig veels te laat'32).
Op 24 augustus om half twaalf deed kapitein Van Braam van zijn mislukte pogingen verslag aan de Hoge Scheepskrijgsraad. Pieter Koosen, de voorste man van de grote chaloup, waarmee kapitein Van Braam naar het jacht was geroeid, verzocht aan de president van de Hoge Scheepskrijgsraad de vice-admiraal Reijnst een missive, uit naam van het grootste deel van de bemanning van het fregat de *Venus* geschreven, te mogen presenteren. In deze missive was een tweede missive gesloten, welke gericht was aan de Hoge Scheepskrijgsraad, met als voornaamste inhoud hun verzoek om uit 's lands dienst te worden ontslagen.
De missive gericht aan vice-admiraal Reijnst, was geschreven aan de bak van de schieman Schiebergen, door de schilder Jan Bosman en daarna voorgelezen aan het oude scheepsvolk, waaronder alle onderofficieren. De inhoud van deze missive bestond uit, door Schiebergen geïnspireerde, oproerige taal; getuige het volgende fragment: '...want wij gaan hoegenaamt niet van boord, voordat wij onzen vrijdom hebben, daarom nogmaals zoo laten wij aan haar Edelmogende weeten, alsdat wij verlangen als er een hart nahet water om onze vrijdom. En

zoo wij die niet verkrijgen kunnen, dan zoo bennen wij van zints om schip en man voor man ons leeven te waagen voor onze vrijdom, want ons leeven bennen wij dan moe, om zoo langer gedwongen te dienen en God is onze getuige, alsdat wij onder malkander dat geswooren en bevestigt hebben om malkander bij te staan tot de laatste man toe, op het schip de *Venus*, en wij zijn ook niet meer bang voor geen schip off dreigementen, off staan vast op onze vrijdom ten eerste te verwachten' 33). Kwartiermeester Arie Versluis verzocht tevergeefs om de missive naar het jacht te mogen brengen, 'doordien men bevreest was (dat) hij te lafhartig was om zulks te doen' 34).
Uit de inhoud van de schriftelijke rapporten van kapitein Van Braam en beide missiven van het 'oude volk', concludeerde de Hoge Scheepskrijgsraad dat 'ten klaarsten is gebleeken, van een zeer opzettelijk voorneemen van het meerdere gedeelte van dezelve equipage om zonder eenige reedelijkheid gehoor te willen geven of na eenigste zagte middelen van persuatie te luisteren, zig absoluut haaren ontslag uit den dienst dadelijk te bezorgen, mitsgaders van eene verregaande conspiratie om zig desnoods door middelen van geweld haare vrijheid te verschaffen' 35).
De Hoge Scheepskrijgsraad besloot op voorstel van de fiscaal om alsnog te proberen het scheepsvolk van de *Venus* te overreden tot submissie en erkenning van schuld, waarna ze gratie zouden kunnen krijgen van Prins Willem V van Oranje, die zeker in overweging zou nemen het feit dat het 'oude volk' als brave matrozen het land al zo lange tijd gediend hadden en zich goed van hun plicht hadden gekweten. De kwartiermeester Arie Versluis en de matroos Pieter Koosen moesten deze vermaning van de fiscaal aan hun scheeps- genoten voorleggen om hen over te halen. Arie Versluis en Pieter Koosen gingen niet in op het verzoek van de fiscaal, daar ze meenden niets misdaan te hebben, zodat er geen sprake kon zijn van onderwerping, en gedroegen zich beiden zeer brutaal tegen de Hoge Scheepskrijgsraad en bezigden 'sterke uitdrukkingen'. De fiscaal bood zelfs aan zich persoonlijk te wenden tot de prins om hun gratie te bewerkstelligen als ze zich onderwierpen, en hen te helpen bij het doen opstellen van het request. Dit alles was echter tevergeefs.
Na het vertrek van de kwartiermeester Versluis en de matroos Koosen besloot de Hoge Scheepskrijgsraad een waarschuwing aan de grote mast van het fregat de *Venus* te doen 'affigeeren'. Hierin werd het scheepsvolk bevolen 'om zig voortaan wel stiptelijk te onthouden van zaamenrottinge of zamenspanning aan boord van het gemelde 's-lands fregat van oorloge te maaken, of zig op eenigen harde wijse te verzetten tegens ordres welke aan hetzelfde door hunne commandeerende capitein en verdere officieren zullen worden gegeven' 36) en te gehoorzamen aan de bevelen van de Hoge Scheepskrijgsraad. Weigering van gehoorzaam-heid aan de gegeven bevelen zou hen blootstellen aan de zware straffen daarvoor in de artikelbrief vermeld onder de artikelen acht en tweeëntwintig. Deze artikelen behelsden dat 'alle capiteinen, officiers en andere matroosen, haar in dienst begeevende, gehouden weesen den lande te dienen zoo lange het den Heeren Raade gelieven zal, zonder dezelve haaren dienst zullen moogen verlaaten, voor en aleer haar bij en Raade voornoemt behoorlijke paspoort vergunt zal werden op verbeurte van den lijve' 37), en een verbod op het stichten van muiterijen of het maken van lijf en leeven gestraft te werden' 38).
Om vier uur vertrok luitenant Van Kerchem met de sloep naar het jacht, nadat hiertoe middels seinen bevel was gegeven door de Hoge Scheepskrijfsraad. Bij zijn terugkeer bracht hij de waarschuwing van de Hoge Scheepskrijgsraad mee, die na voorlezing aan de grote mast bevestigd werd, waarbij de manschappen zich volgens luitenant Bosch 'zeer moderaat' hielden 39), hoewel schieman Pieter Schiebergen bij zijn verhoor later beweerde dat hij 'na lecture dier waarschuwing zeer is aangedaan geweest en sterk heeft geschreid', daar hij besefte 'dat de zaak soo ver gegaan was, dat hij tegens zijn opperhooft was opgestaan' 40).
Luitenant Bosch kreeg van de fiscaal heimelijk order om te proberen het volk over te halen tot het schrijven van het request aan de Prins, daar bij weigering twee schepen van vijftig stukken de bemanning van het fregat de *Venus* tot gehoorzaamheid zouden moeten dwingen. Daar de, door hem benaderde, schipper en bootsman beweerden geen vat op het opstandige volk te hebben, verzocht luitenant Bosch ten slotte de schieman Piter Schiebergen en de bootsmans-

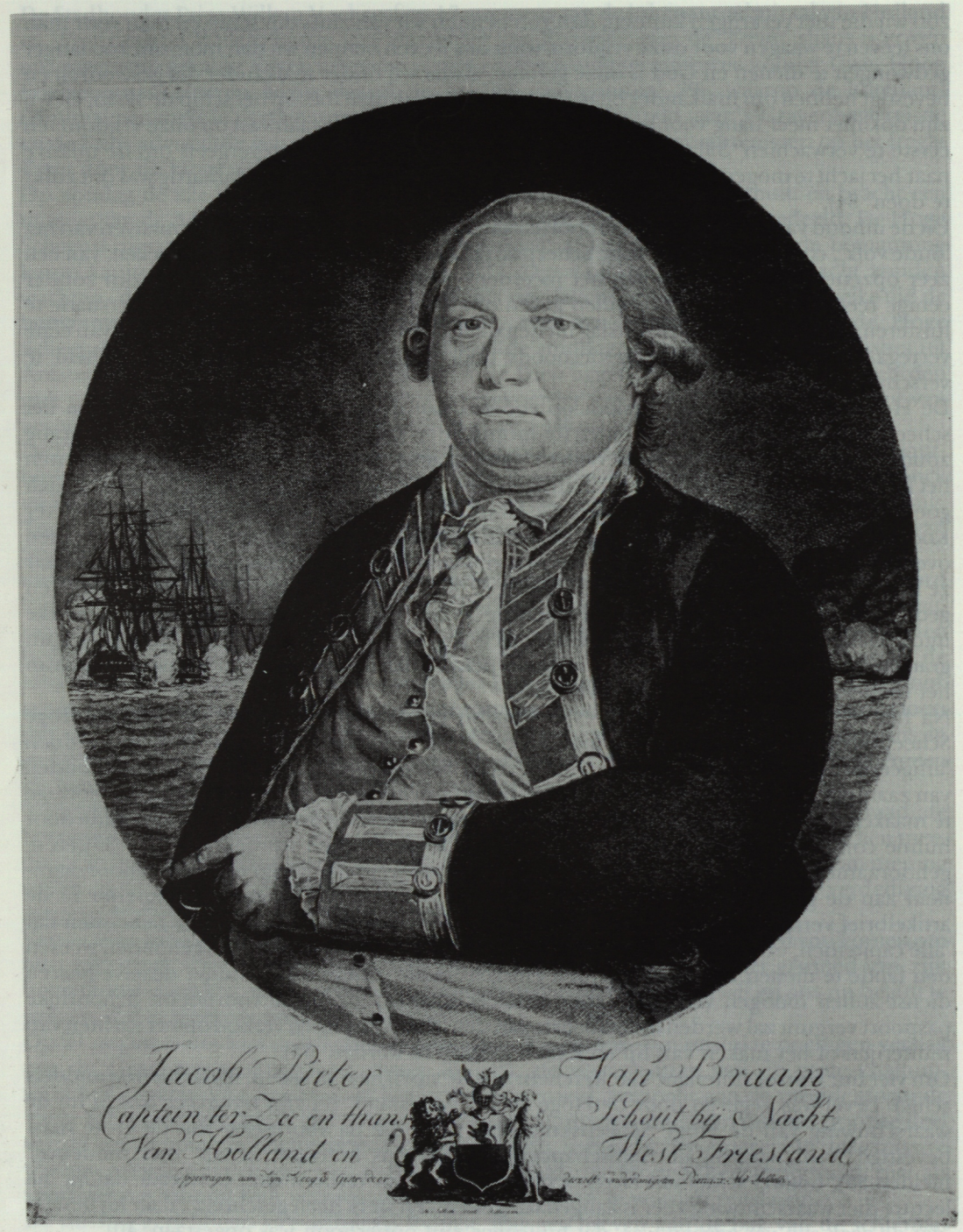

Portret van Jacob Pieter van Braam (1737-1803) als Schout-bij-nacht. In 1792 werd hij benoemd tot vice-admiraal.
Gravure, gekleurd, door M.de Sallieth, gedateerd 1790.
Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam, Coll. de Jonge, nr.169A

maat Jan Fijbroek de bemanning te doen zwichten, hetgeen ze beslist weigerden. De schieman wilde verder ook niet van boord om voor de Hoge Scheepskrijgsraad in het jacht te verschijnen. omdat hij dacht 'dat zij hem de nok van de raa wel eens konden laaten zien' 41), en het volk hem niet van boord zou laten vertrekken. Dit ondanks het gegeven erewoord van zowel de fiscaal als luitenant Bosch, dat Schiebergen ongehinderd weer aan boord van het fregat de *Venus* zou mogen terugkeren na het onderhoud met de Hoge Scheepskrijgsraad.
Op de zitting van de Hoge Scheepskrijgsraad van woensdag 25 augustus rapporteerden kapitein Van Braam en luitenant Bosch desgevraagd dat het 'oude volk' bleef volharden in haar ongehoorzame houding. Hierop besloot de Hoge Scheepskrijgsraad zoveel mogelijk alle goedwillende bemanningsleden van het fregat de *Venus*, die zich niet met de samenzwering hadden ingelaten, merendeels behorend tot het 'nieuwe volk', van boord te halen en de beide genoemde officieren niet meer te doen terugkeren aan boord van de *Venus*. Verder zou de Hoge Scheepskrijgsraad beginnen met een verhoor van de ongehoorzame bemanningsleden volgens de rol. De nodige orders werden hiertoe verzonden aan luitenant Van Kerchem die zich op dat moment nog aan boord van het landsfregat van oorlog de *Venus* bevond. Van de onderofficieren zou slechts de schipper aan boord blijven, opdat het fregat niet zonder commando zou zijn. Het 'oude volk' wilde echter niet dat iemand van hen van boord van het fregat de *Venus* zou gaan en 'dat zij dierhalven niet geneigd waaren aan boord van 's lands jagt over te koomen, dog gaarne zouden zien, dat deeze Hooge Scheepskrijgsraade ter onderzoek van hun gedrag gecommitteert zig aan boord van het gemelde fregat de *Venus* begaf' 42).
Naar aanleiding van het waarschijnlijk klinkende gerucht, dat het 'oude volk' op het jacht had willen vuren met kanons, toen de sloep te lang wegbleef, besloot de Hoge Scheepskrijgsraad 'op propositie en advies' van de advocaat-fiscaal Mr.Justus van Oldenbarnevelt genaamt de Witte Tulling, dat de kapiteins van de fregatten *'t Hof Souburg, Beverwijk* en de *Waakzaamheid* nauwlettend toezicht moesten houden op alle bewegingen van de nog aan boord gebleven bemanningsleden van de *Venus* om ongewenste handelingen als het hijsen der zeilen, laden van het geschut, uitzetten van sloepen en dergelijke, eventueel met geweld te verhinderen.
Luitenant Bosch en de adelborst Van Bommel werden provisioneel aan boord van het fregat de *Beverwijk* geplaatst, terwijl kapitein Van Braam en luitenant Van Kerchem tijdelijk aan boord van het fregat de *Waakzaamheid* verbleven. 29 Man van het 'nieuwe volk' verkozen aan boord van het fregat de *Venus* te blijven, de rest werd in de loop van de dag provisioneel overgeplaatst op de *Waakzaamheid*, nadat kapitein Van Braam had meegedeeld dat ze in zijn dienst bleven, zodat ze ultimo december zouden worden afgedankt. 's-Avonds werden er twee gewapende sloepen bij het hoofd van het Nieuwe Diep op brandwacht gezonden om eventuele ontsnappingspogingen van muiters van de *Venus* te verhinderen.
De Hoge Scheepskrijgsraad besloot om middels het zenden van een commissie, bestaande uit de advocaat-fiscaal en de kapiteins Maij en Bentinck, verslag te doen van het gebeurde aan de Prins van Oranje, en om nadere en preciese bevelen te verzoeken. Daar het gebruik van geweld tegen de *Venus* als enig bruikbaar middel overbleef om de voortdurende toestand van insubordinatie te beëindigen, achtte de Hoge Scheepskrijgsraad verder 'dat ten hoogsten noodig zoude zijn aan boord van de gemelde scheepen te doen logeeren een genoegzaam aantal troupen en dat teffens bij dezelve troupen behoorden te worden gevoegd eenige artilleristen, om met zeekerheid en effect het geschut van dezelve scheepen te manieeren...bij eene onverhoopte onverschilligheid van het scheepsvolk op de gemelde scheepen' 43).

Donderdag 26 augustus werd het de bemanning van het fregat *Venus* daadwerkelijk verboden om de sloepen uit te zetten. 's Lands schip de *Erfprins* werd ten opzichte van de *Venus* verplaatst, hetgeen grote beroering veroorzaakte onder de aan boord geblevenen op de *Venus*, vooral na de waarneming van een toevallig langsvarende kaag met soldaten. Luitenant Bosch slaagde er op vrijdag 27 augustus in de schipper, de constabel en nog dertig van het 'nieuwe volk' over te halen de *Venus* te verlaten, zodat er op de *Venus* nog slechts een negentig man achterbleven, waaronder zes van het zogenaamde 'nieuwe volk'. Over de achterblijvers vermeldde luitenant Bosch in zijn journaal: 'zij waaren zeer beleeft, gaven mijn goed, daarom

vroeg, dog wilde naar mijn vermaningen niet luyssteren' 44). Op zondag 29 augustus werd de blokkade van het fregat de *Venus* nog strenger, daar de vice-admiraal Reijnst order gaf geen goederen meer van de *Venus* te halen, waarna op de 30e augustus het fregat de *Waakzaamheid* en het landsschip de *Erfprins* verwerkten, zodat de *Waakzaamheid* niet getroffen kon worden door kogels afkomstig van de *Erfprins* en deze laatste geen schade zou oplopen in het geval dat de muiters in wanhopige toestand de *Venus* zouden laten springen.
Vice-admiraal Reijnst vertrok op donderdagmiddag 2 september, op verzoek van Prins Willem V van Oranje, naar 's-Gravenhage, daar de Prins wilde overwegen 'of er nog niet een andere weg op zouden te vinden zijn; dat het zooveel menschen niet zou kosten om de rebellen tot gehoorzaamheijd te brengen' 45). Dat de Prins voor de bepaling van zijn te volgen beleid niet lichtzinnig te werk ging, blijkt uit het feit dat op de conferentie van 6 september 'over de mesuren te neemen om wederom meester te worden van het fregat de *Venus*' stemhebbend aanwezig waren de Raadspensionaris Pieter van Bleiswijk, de fiscaal Boreel, de vice-admiraal Reijnst en de luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande; de advocaat-fiscaal van de Hoge Scheepskrijgsraad Van Oldenbarnevelt genaamt Witte Tulling, de schout-bij-nacht Zoutman en de kapiteins Maij en Bentinck waren eveneens aanwezig 'om zoo men nodigh hadde van hun eenige eludatieën te vraegen bij de hant te weesen' 46).

De luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande overhandigde een door hem opgesteld schriftelijk advies, getiteld: 'gedagten van den ondergeteekenden luitenant-admiraal omtrent het voorgevallene op de Rheede van Texel en zijne consideratiën desweegens', waarin hij de aanbeveling deed de schout-bij-nacht Zoutman, zijnde de laatste commandant van het betreffende zeevolk, dat 'in hem alle vertrouwen en liefde stelden' een brief te doen schrijven om het 'oude volk' te vermanen terug te keren tot hun plicht, waardoor ze de clementie van een bij te voegen publicatie van amnestie van de Admiraal-Generaal zouden verdienen. Bij weigering van de geboden amnestie diende het fregat de *Venus*, volgens hem onverbiddelijk in de grond geboord te worden, waarbij men er zorg voor diende te dragen dat de agerende schepen op veilige afstand van het fregat zouden liggen, vanwege de mogelijkheid dat zij 'dan wanhoopig door satans ingegeven het (fregat) in de lugt doen springen' 47).
De Stadhouder Prins Willem V, 'praefereerende gratie te oefenen, boven rigeur van straffe' 48), volgde dit advies nog op dezelfde dag op en gaf de Hoge Scheepskrijgsraad de order aan boord van de *Venus* te doen afgeven een generale amnestie, welke gold voor alle matrozen en soldaten, die zich nog aan boord van het fregat bevonden, waarbij de onderofficieren uitdrukkelijk werden uitgesloten van gratie en kwijtschelding van straf. Deze gratie zou in werking treden 'mits hetzelve oude scheepsvolk binnen 24 uuren, nadat deeze algemeene gratie en amnestie aan hetzelve zal weesen aangekondigt zig begeeven aan boord van zoodanige 's lands oorlogscheepen...als aan welgemelde Hoogen Scheepskrijgsraede zal goeddunken' 49). Voor wat betreft de van gratie uitgesloten onderofficieren stond in de publicatie vermeld: 'het voorbeeld voor anderen vordert dat diegeenen, welke als voornaamste aanvoerders van voorgenoemde ongereegeldheeden bekend staan niet van hunlieden verdiende straffe worden ontheeven' 50). De advocaat-fiscaal van de Hoge Scheepskrijgsraad zou tegen hen procederen om hun schuld of onschuld vast te stellen en de schuldigen te straffen.
Indien het 'oude volk' de hen zo genereus aangeboden gratie niet vrijwillig zou willen accepteren en bleef volharden in hun strafwaardig gedrag, zou het 'oude volk' worden aangemerkt 'als een hoop rebellen en weerspannelingen' 51), die met geweld onderworpen zouden moeten worden, waartoe de Prins de vice-admiraal Reijnst als commanderend officier van de rede van Texel in dat geval authoriseerde de nodige maatregelen te treffen. De prins oordeelde het 'verder onnoodig te zijn, de gerequireerde troupes aan deezen Hoogen scheepskrijgsraade toe te schikken' 52). Overeenkomstig het advies van de luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande werd de schout-bij-nacht Zoutman opgedragen per missive het 'oude volk' op de *Venus* over te halen zich te onderwerpen.
Inmiddels nam ook het fregat de *Argo* onder bevel van kapitein Van Kinsbergen een gunstige

positie in om de *Venus* te kunnen beschieten. Een gevolg van de voortdurende blokkade van het fregat de *Venus* was dat er op het genoemde fregat nog maar voor acht dagen drinkwater aanwezig was, hetgeen de bootsman op 10 september per missive aan vice-admiraal Reijnst meedeelde 53).

Terminatie van het conflict: 12 september 1779.
Op zondag 12 september kreeg luitenant Bosch 's morgens opdracht van de vice-admiraal Reijnst enige brieven aan de zich nog op het fregat de *Venus* bevindende bemanningsleden te brengen, waaronder de vermanende missive aan hen gericht, welke was geschreven door de schout-bij-nacht Zoutman. Bij het overgeven van deze brieven probeerde de luitenant de bemanning tot submissie te bepraten, want 'zij scheenen zoo geresolveert niet meer te weesen als voor deesen' 54). Het lukte hem niet. Op hun argument dat ze het schip in de lucht zouden laten springen als er geweld tegen hen gebruikt zou worden, antwoordde de luitenant sarcastisch: 'des te minder moeijten zouden het aan ons kosten die morgenmiddag in de grond te schieten' 55). Zijn woorden hadden effect: 'de schieman en de bootsmaat waaren seer ontstelt en verbleekte op dit mijn gezegden' 56).
Nadat luitenant Bosch aan de Hoge Scheepskrijgsraad rapport had uitgebracht over de, door hem aangetroffen, toestand aan boord van het fregat de *Venus*, kreeg hij order terug te varen naar de *Venus* en daar twee officiële documenten voor te lezen en daarna aan weerszijde van de kerk te spijkeren. Het eerste document was de, eerder beschreven, acte van generaal pardon van de Admiraal-Generaal, het tweede behelsde een strenge waarschuwing van de Hoge Scheepskrijgsraad, waarin de matrozen en soldaten van het 'oude volk' opdracht kregen van boord te gaan op het overeen te komen moment van overgave en de onderofficieren hiertoe ook te bewegen. Van de gezworen verbintenis tussen de matrozen en soldaten enerzijds en de onderofficieren anderzijds, om deze laatsten tot de laatste man bij te staan, als genoemd in de door het 'oude volk' geschreven missive aan de vice-admiraal Reijnst, werden de manschappen ontheven, daar deze eed direct strijdig was met de eed door hen aan de lande gedaan. De onderofficieren werden in het stuk gewaarschuwd, 'dat een verdere disobediëntie ...hunne schuld werkelijk zal moeten vergrooten, en zijlieden langs dien weg geen hoop meer zouden hebben op de goedertierenheid tot dusverre aan de verdere matroosen en soldaaten van het gemelde 's lands fregat door Hoogst dezelve (Prins Willem V, stadhouder) betoond' 57). Toen luitenant Bosch na het afgeven van deze beide documenten terugkeerde naar het jacht, ging de bottelier met hem mee, tegen de bootsman zeggende 'gevaar erin te zien om langer daar aan boord te blijven' 58).
Om vier uur in de middag haalde luitenant Bosch een missive, geschreven door het 'oude volk', gericht aan 'De Heer Ammeraal', waarin het oude scheepsvolk beloofde aan 'de orders en regten van de Doorlugtigen Hoogheid en Hooge Scheepskrijgsraad gezamentlijk met liefde gehoorzaamen en onderdanig weesen' 59). Deze missive was ondertekend door de '(onder)-officiere, matroose en soldaate'. Na de ontruiming van de *Venus* door het 'oude volk' werden zestien onderofficieren, de boven verdenking staande bootsman uitgezonderd aan boord van 's lands oorlogschip de *Erfprins* in de ijzers gesloten en kon kapitein Van Braam met zijn trouw gebleven bemanningsleden en officieren het schip weer in bezit nemen. De matrozen en soldaten die zich hadden overgegeven werden over de omliggende schepen verdeeld, maar overeenkomstig de acte van pardon niet gevangen gezet.
Van de gelukkige afloop werd door de Hoge Scheepskrijgsraad 'kortelijk bij missive kennis gegeeven aan Zijne Doorlugtigste Hoogheid' en kapitein Bentinck werd uit de Hoge Scheepskrijgsraad gedeputeerd 'ten eijnde Hoogstdezelve van dat alles te doen een ampel en). Vice-admiraal Reijnst berichtte zijn vriend en collega luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande nog dezelfde avond over de beeindiging van het oproer op het fregat de *Venus* , gegeeven aan Zijne Doorlugtigste Hoogheid' en kapitein Bentinck werd uit de Hoge Scheepskrijgsraad gedeputeerd 'ten eijnde Hoogstdezelve van dat alles te doen een ampel en exact relaas' 60). Vice-admiraal Reijnst berichtte zijn vriend en collega luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande nog dezelfde avond over de beeindiging van het oproer op het fregat

de *Venus* , hetgeen hem tot vreugde stemde: 'ik twijfele niet of het geval met het fregat de *Venus* zal een goedt effect doen in het generaal aan den subordinatie in onse marine' 61).

Verhoren en krijgsraad: 13 september tot en met 2 oktober 1779.
Maandag 13 september bezocht vice-admiraal Reijnst de fregatten *Argo* en *Beverwijk*, alsmede het linieschip *Erfprins*, waarbij hij de equipages bedankte voor hun betoonde ijver om het conflict rond de *Venus* te beëindigen en werd door hem 'wijdere het gemelde scheepsvolk ernstig vermaand om voor het vervolg met alle onderdanigheid aan de beveelen van hunne commandeerende officieren te gehoorzaamen' 62). Deze vermanende woorden werden door de vice-admiraal uitgesproken, omdat de zaak van het 'oude volk' van de *Venus* zijn weerklank had gevonden in de equipages van de omringende schepen.
De onderofficieren van de *Venus* werden als volgt verdeeld: op de *Erfprins* de vierde stuurman Jan Gloeisteen, de constabelsmaat Pieter Christiaansz, de bootsman Roelof Thie, de schieman Pieter Schiebergen en de schilder Jan Bosman; op het fregat de *Argo* de bootsmansmaat Hendrik Jan Fijbroek, de schiemansmaat Hendrik Horsman, de tweede timmerman Hans Valentijn en de zeilmaker Jacob Knoop; op het fregat de *Beverwijk* de botteliersmaat Jan van Kel, de scheepskorporaal Lambert(us) van Groningen, de kuiper Christiaan Oldorp en de kwartiermeester Christiaan Lillendaal; op het fregat *'t hof Souburg* de kwartiermeester Arie Versluis, de korporaal der soldaten Hendrik Loodewijk Knooke en de tamboer Johannes Stein.
Uit de verhoren welke werden afgenomen op 14 september, bleek dat alle gedetineerde onderofficieren met het 'oude volk' een overeenkomst hadden getekend, waarbij ze zich verbonden niet van boord te zullen gaan vóór hun ontslag uit 's lands dienst. Dit 'engagement' zou nog in het bezit zijn van de ontwerper ervan; de matroos Hendrik Asem van der Linden, die zich na de eerder vermelde overplaatsing op het fregat *Dieren* bevond. De Hoge Scheepskrijgsraad hoorde van der Linden hierover, doch deze had een copie van de lijst, 'bestaande dezelve alleenlijk in eenige naamteekeningen' 63), aan een andere niet met name genoemde matroos gegeven. Het origineel bleef onvindbaar.
Op donderdag 16 september arriveerde kapitein Bentick uit 's-Gravenhage en bracht rapport uit van het bijzondere genoegen, dat 'Zijne Doorlugtigste Hoogheid' had betoond bij het vernemen van het nieuws van de onderwerping van het muitende 'oude volk' van 's lands fregat de *Venus*.
Na de eerste serie verhoren besloot de advocaat-fiscaal Mr.Justus van Oldenbarnevelt genaamd Witte Tulling op 21 september de gedetineerden Jan Gloeijsteen, Hans Valentijn, Jacob Knoop, Jan van Kel, Lambert van Groningen, Christiaan Lillendaal, Christiaan Oldorp en Kohannes Stein in zoverre uit de boeien te ontslaan 'dat aan dezelve is gepermitteert, om met handbouijen binnen boord te wandelen' 64), omdat hij nog geen bewijzen had gevonden 'dat door hun eenig delict hetwelk aan den lijve strafbaar zoude zijn, zoude weesen gepleegd' 65).
Op 20 september zond de stadhouder Prins Willem V een missive aan de Hoge Scheepskrijgsraad 66), met als bijlage een gratie-verzoek van Bartha Christina Roelofs, huisvrouw van de gedetineerde schieman Pieter Schiebergen, Aaltje Bruin, huisvrouw van de gedetineerde schilder Jan Bosman, Anna Rave, huisvrouw van de gedetineerde zeilmaker Jacob Knoop en Vrouwtje Groenewoud, huisvrouw van de gedetineerde scheepskorporaal Lambertus van Groningen, alle wonend te Amsterdam. De missive met bijlage werd op de zitting van 23 september aan boord van 's lands oorlogschip *Erfprins* door de president van de Hoge Scheepskrijgsraad, de vice-admiraal Reijnst, voorgelezen. Op 24 september bracht de advocaat-fiscaal zijn schriftelijk advies uit over het, door bovengenoemde vrouwen geschreven, gratieverzoek, waarin hij ondermeer schreef:'...dat in het verzoek door de supplianten bij gemelde request aan Zijne Doorlugtige Hoogheid gedaan, voor zoverre hetzelve perzonen van Pieter Schiebergen en Jan Bosman betreft niet kan worden getreden, en hetzelve mitsdien wordt afgewezen, dog dat hetzelve verzoek voor zoverre zulks ook de perzonen van Jacob Knoop en Lambertus van Groningen aangaat, zal worden gehouden in advies ter tijd en wijlen

door den Hoogen Scheepskrijgsraad daartoe door Zijne Doorlugtige Hoogheid gecommitteerd in hunne zaken finaal zal wezen gesententieerd' 67). Als argument werd eveneens aangevoerd dat bij het voortijdig verlenen van gratie 'ook de minder schuldigen met eenig regt gelijke gratie zouden kunnen sollisiteeren' en verder dat de 'moetwil en ongebondenheid van het zeevarende volk op eene zoortgelijke genade vertrouwende merkelijk zoude worden geëncourageerd' 68).
Maandag 27 september werd op voorstel van de advocaat-fiscaal de bootsman Roelof Thie in de boeien gesloten en vervolgens als crimineel gedetineerde gezonden na 's lands oorlogschip *Amsterdam* 69), dat die middag was gearriveerd. De bootsman was aanvankelijk de enige onderofficier van het 'oude volk' die niet van strafbare feiten verdacht werd, doch uit de verhoren was gebleken dat hij onder andere nauw betrokken was bij de, door het 'oude volk' verzonden dreigbrief, gericht aan vice-admiraal Reijnst, hetgeen reden was voor de advocaat-fiscaal om tot genoemde maatregel over te gaan en een strafvervolging tegen hem in te stellen. Hetzelfde lot trof een andere onderofficier, die aanvankelijk als onschuldig was gezien, zij het wegens gebrek aan bewijs van strafbare feiten:'..en is voorts, vermits de vierde stuurman Jan Gloeijsteen bij deszelfs nader verhoor door confrontatie der getuigen van een crimineel gedrag was overtuigd, en dezelve met erkentenis van schuld, bij een voetval aan deezen Hoogen Scheepskrijgsraad om genade had verzogt, weder in de ijsers geslooten' 70), en daarna eveneens aan boord van de *Amsterdam* overgebracht. Het bericht van de deternering van de bootsman en de vierde stuurman op de *Venus* was op vrijdag 1 oktober bekend, na de 's ochtends gehouden zitting van de Hoge Scheepskrijgsraad; Luitenant Bosch vermeldde op

's Lands fregat 'Walcheren', gemonteerd met 24 stukken kanon, 180 man equipage, onder bevel van den heer schout-bij-nacht van Kruijne, commandeerende de scheepen van oorlog leggende op de Zeeuwsche stroomen in den jaare 1782 en 1783'. Een fregat van ongeveer dezelfde grootte als de 'Venus'.
Tekening in o.i.-inkt, gewassen, gesigneerd 'B.J.V.W.', niet gedateerd.
Maritiem Museum 'Prins Hendrik', Rotterdam, museumnummer P 352.

deze dag in zijn journaal:'...hoorden dat dan bootsman in de handboeijen was geslooten geworden als zijnde meede schuldig bevonden en met den vierden stuurman aan voord van 't schip *Amsterdam* gebragt' 71).
Op de zitting van de Hoge Scheepskrijgsraad, welke plaatsvond op dinsdag 28 september aan boord van 's lands schip de *Erfprins*, werd besloten de kwartiermeester Christiaan Lillendaal en scheepskorporaal Lambertus van Groningen 'geheel en al van alle crimineele accusatie zoude worden geabsolveert en vrijgesprooken' 72). Voor schiemansmaat Hendrik Horsman, tweede timmerman Hans Valentijn, zeilmaker Jacob Stein werd op grond van gebrek aan bewijsbare feiten tot vrijspraak besloten. Deze vrijspraak werd door de advocaat-fiscaal Mr. Hendrik Justus van Oldenbarnevelt Genaamt de Witte Tulling in een schriftelijk advies, van 27 september 1779, verdedigd tegen de opvatting, dat de betreffende onderofficieren zich door het ondertekenen van de missive aan de Admiraliteit en de Prins schuldig hadden gemaakt aan overtreding van artikel 23 van de artikelbrief, dat de doodstraf door middel van de galg stelde op het schrijven en verzenden van brieven buiten medeweten van de kapitein of de commanderend officier. In zijn argumentatie voerde de advocaat-fiscaal aan dat 'vooreerst uit de samenhang van dat articul zeer duidelijk is te zien, dat hetzelve alleen zijn applicatie vinden kan in tijd van oorlog, en dat hetzelve voornamentlijk dient om alle secrete correspondentie voor te koomen met den vijand' 73). Verder hield volgens hem de tekening van de onderofficieren in dat ze instemden met de wijze waarop de missives waren verzonden, maar dat ze de inhoud goedkeurden. Tenslotte was er het recht 'dat de geringste ingeseeten word toegekend om op een bescheiden wijse zijne belangens onder het oog van zijne souverein te brengen, en het vooral in 't militaire een bekende regel is, dat een gemeen soldaat, verongelijkt wordende, wel eerst moet gehoorzaamen, maar ook naderhand het regt heeft te klagen en verzoek te doen, dat hun regt geschiede mooge' 74). Omdat de inhoud van de desbetreffende missives tegen het belang inging van Kapitein Van Braam waren ze door het 'oude volk' buiten diens medeweten verzonden. Evenmin achtte de advocaat-fiscaal het 22e artikel van de artikelbrief op hen van toepassing. Dit artikel stelde dat 'niemand hem zal vervorderen , enige muiterije te stigten of samenrottinge te maaken aan boord of binnen scheepsboord, hetzij om wat oorzaak hetzelve zoude moogen weesen op peene van aan lijf en leeven gestraft te worden na exigentie van zaaken en dat in gevalle iemand van zoodanige vergadering of zamenrotting kwaame te verneemen of bij iemand daar van aangesproken wierd om meede te stemmen, dezelve zal gehouden zijn, zulks daadelijk aan den capitein of den raad te verwittigen op peene van aan den lijve gestraft te worden' 74). Het zou namelijk in dat geval bewezen moeten worden, dat het tekenen van het vel papier, zijnde voor de eerste missive, een volkomen muiterij inhield. Zou dit wel als muiterij aan te merken zijn, dan kon men niet van hen vergen, dat zij hun eigen 'delateurs' zouden zijn. Wel was de advocaat-fiscaal van mening dat de bovengenoemde onderofficieren 'voorzigtiger zouden hebben gedaan, om zonder bevoorens den inhoud dier beijde missives te hebben geleezen, en dus bij eigen beoordeeling gezien te hebben of zijlieden veilig genoeg zig met den inhoud daarvan konden conformeeren, het gemelde papier niet te teekenen, en dat het zeekerlijk bij hun eenige agterdenking had behooren te geeven, dat zijlieden niet onder de copie zelve dier missives, maar op een gedetacheerd vel papier hunne naamen hebben moeten teekenen' 76). Om te voorkomen dat een en ander in de toekomst nog zou plaatsvinden achtte de advocaat-fiscaal een serieuze reprimande op zijn plaats. Deze bovenstaande absolutoire sententiën 'werden op donderdag 30 september getekend door de president van de Hoge Scheepskrijgsraad, vice-admiraal Reijnst en door de secretaris Beeltsnijder gecontrasigneerd.
De zitting van woensdag 29 september aan boord van de *Erfprins* gold het 'principale hoofd' van het muitzuchtige volk, Pieter Schiebergen, oud 26 jaar, afkomstig uit Jutland en sinds 1775 in dienst van de Admiraliteit - aanvankelijk als matroos op de *Bellona*, vervolgens als schieman op de *Venus*. 's- Ochtends overhandigde de advocaat-fiscaal, na voorlezing van 'eene naderen informatie uit den mond van den schieman Pieter Schiebergen genoteerd' 77), zijn 'crimineelen eijsch en conclusie op ende jeegens de gedetineerde Schiebergen'. De advocaat-fiscaal achtte het voor wat betreft de schieman bewezen 'dat hij, gedetineerde, zig tot een hooft

van een oproerig en wederspannig volk heeft laten verkiezen, en voor de belangen van hetzelve in verscheijden gelegenheid ijverig heeft gesprooken, dat voorts dezelve diverse maalen is ongehoorsaam geweest aan de orders van zijne commandeerende officieren, en'dat hij, gedetineerde, beneevens meer anderen van het gemelde scheepsvolk zig in zeer oproerige uytdrukkingen in de missive, sub No 2 aan hem vertoond, aan de president van de Hooge Scheepskrijgsraade heeft uytgelaaten' 78). Pieter Schiebergen had tijdens zijn verhoor van 21 september dit alles bekend en de overtuiging uitgesproken 'dat hij in allendeelen een allerstrafwaardigst gedrag heeft gehouden', en zich onderworpen aan de genade van de Hoge Scheepskrijgsraad 79). Als enige verschoning voerde Schiebergen aan dat het hem in zijn ziel leed deed, dat hij zich door zijn goedaardigheid zo licht had laten verleiden en zich tot leider had laten kiezen. De president, vice-admiraal Reijnst, de schout- bij-nacht Grave van Bijland en de kapiteins Sloot, Nauman, Riemersma, Boot, Bentinck en Braak stemden in met de eis van de advocaat-fiscaal, welke inhield dat de gedetineerde Pieter Schiebergen aan boord van 's lands oorlogschip *Erfprins* zou worden gebracht, 'om aldaar met den koogel te werden gestraft, dat er de dood navolgt, en dat het doode lichaam voorts zal worden in zee geworpen om door de visschen te worden verteerd' 80). Een lid van de Hoge Scheepskrijgsraad, kapitein Staring, voteerde dat 'de eijsch van den advocaat-fiscaal hem in zooverre behoorde te worden ontsegt, dat de gedetineerde behoorde te werden gecondemneert, omme te worden gedegradeert van zijne qualiteit als schieman, vervolgens aan boord van 'slands fregat de *Venus* driemaal te werden gekielt en met tweehondert slaagen te werden gelaarst, en wijders voor schelm aan de wal te werden gezet, met condemnatie van de gedetineerde in de kosten en misen van justitie' 81). De Hoge Scheepskrijgsraad besloot verder Pieter Schiebergen niet voor te dragen voor eventueel door de prins te verlenen gratie.
De Hoge Scheepskrijgsraad hield zich op 30 september bezig met de zaak van de bootsmansmaat Hendrik Jan Fijbroek, die 's ochtends tijdens zijn verhoor werd geconfronteerd met schieman Pieter Schiebergen en de schilder Jan Bosman. Daar de bootsmansmaat op de 12e augustus een der leidende figuren was geweest in het geweld, was het 'alzoo buiten speculatie dat deeze gedetineerde met de dood behoorde te worden gestraft, en dat ook in deeze geene reedenen voor handen waaren, om hem als graciabel sujet aan Zijne Doorlugtigste Hoogheid voor te draagen' 82). De Hoge Scheepskrijgsraad stemde unaniem voor de eis dat de bootsmansmaat diende te worden gestraft met de kogel. Vervolgens las de advocaat-fiscaal Mr.Hendrik Justus van Oldenbarnevelt genaamt de Witte Tulling zijn 'crimineele eijsch en conclusie op ende jeegens de gedetineerde Jan Bosman, schilder' voor aan de leden van de Hoge Scheepskrijgsraad. De eis hield de doodstraf in, daar de schilder Jan Bosman 'het oproerige scheepsvolk van het meergemelde Fregat de *Venus* van den beginne af met raad en daad had geadsisteert en voor hun de pen gevoerd' 83). In aanmerking genomen dat de schilder Jan Bosman lang zo schuldig niet was als de schieman en geen bewezen aandeel had geleverd in het oproer van de 12e augustus, en hij strikt genomen niet als onder-officier kon worden beschouwd, stelde de advocaat-fiscaal voor de gedetineerde met de 'poena morti proxima' te straffen, of indien de Hoge Scheepskrijgsraad van mening was dat 'de gedetineerde ter dood behoorde te worden gecondemneert, alsdan dezelve als een graciabel sujet aan Zijne Doorlugtigste Hoogheid eerbiedigst voor te draagen, in zoo verre, dat het Hoogst Dezelve mogt behaagen, aan den gedetineerde de straf des doods te remitteeren en den zelven met de poena morti proxima te doen straffen' 84). Unaniem besloot de Hoge Scheepskrijgsraad hierop tot het vonnis dat de gedetineerde schilder Jan Bosman drie maal gekielhaald moest worden en vervolgens met tweehonderd slagen zou worden gelaarsd. Daarboven werd de schilder Jan Bosman veroordeeld tot het betalen van de kosten en misen van justitie. Kapitein Boot stelde voor Jan Bosman bovendien nog als schelm aan land te zetten. Nog dezelfde dag werd Pieter Christiaansz, constabelsmaat gevonnisd. Unaniem stemde de Hoge Scheepskrijgsraad in met de eis dat Pieter Christiaansz, één der voornaamste raddraaiers, tegen wie veel belastend materiaal verzameld was, gestraft diende te worden met de kogel, waarna het dode lichaam in zee zou worden geworpen.
Op de zitting van 1 oktober, die op 's lands oorlogschip de *Erfprins* plaats vond, werden de

crimineele sententiën van Pieter Schiebergen, Pieter Christiaansz, Jan Bosman en Hendrik Jan Fijbroek door de president, vice-admiraal Reijnst, namens de Hoge Scheepskrijgsraad getekend en door de secretaris Beeltsnijder gecontrasigneerd. Hierna beraadde de Hoge Scheepskrijgsraad zich op het vonnis van de korporaal der soldaten Hendrik Loodewijk Knooke. De advocaat-fiscaal eiste de doodstraf, daar 'de misdaad, waarvan de gedetineerde in deeze word geaccuseert (namelijk dienstweigering), is een militair delict, hetwelk zoo in de zee als landdienst van dezelve gevol- gen is, en alzoo in beijde egaal behoord te worden gepunieert' 85). Hoewel Hendrik Loodewijk Knooke werd veroordeeld tot de doodstraf met de kogel, werd hij aan Prins Willem V gerecommandeerd als een 'graciabel sujet' daar de korporaal in de algemene verwarring op de 12e augustus niet had geweten wat hij moest doen.
Tegen de 25-jarige kwartiermeester Arie Versluis, afkomstig uit Gouda, eiste de advocaat-fiscaal 'dat de gedetineerde zal worden gedegradeerd van zijn qualiteit van kwartiermeester tot matroos en verder gecondemneerd om op 's lands oorlogschip drie maal van de raa te vallen en vervolgens ter discretie van commissarissen uit deesen Hoogen Scheepskrijgsraade daartoe benoemd, rigoreuselijk te worden gelaarsd met verdere condemnatie van de gedetineerde in de kosten en misen van justitie, alsmede in de kosten van processe' 86). De Hoge Scheepskrijgsraad stelde zich unaniem achter deze eis, waarbij de kwartiermeester voorts werd gecondemneerd 'om gedurende een jaar, in te gaan met dat van de pronuncatie deser dententie, als gemeen matroos ten profijte van den advocaat-fiscaal van deezen Hoogen Scheepskrijgsraad dienst te doen' 87); hij hoefde echter niet de proceskosten te betalen. Het werd de kwartiermeester bijzonder kwalijk genomen dat hij zijn invloed niet had willen aanwenden om de muiterij te beëindigen en verscheidenen keren geweigerd had zich van het muitende volk te distantiëren, hiertoe tevergeefs aangespoord door de advocaat-fiscaal. Bovendien was Arie Versluis op de hoogte geweest van de inhoud van de door het 'oude volk' verzonden missives en bij gelegenheid had hij zich hierover 'op een zeer oproerige en disrespectueuse wijze' tegenover de Hoge Scheepskrijgsraad uitgelaten.

De vierde stuurman Jan Gloeijsteen had het vertrouwen, dat de kapitein en de verder officieren in hem stelden, beschaamd, daar hij 'onder uiterlijke houding van met het onvernoegde scheepsvolk zig niet te verstaan, egter onder de hand een van dezelver was geweest' 88). De Hoge Scheepskrijgsraad veroordeelde hem tot de relatief lichte straf van gedegradeerd te worden, driemaal van de ra te vallen en ter discretie van de commissarissen gelaarsd te worden en het betalen van de kosten en misen van justitie, omdat hij bij een van zijn verhoren 'op zijn knieën de Krijgsraad om vergiffenis gebeden had, en op het punt stond om meer feiten, waarvan zelfs de advocaat- fiscaal geen bewijzen had ingewonnen, te belijden' 89).
Als laatste op deze zitting werd het vonnis van de bootsman Roelof Thie door de Hoge Scheepskrijgsraad gewezen. De bootsman had geen gebruik gemaakt van zijn rangoverwicht om het volk te weerhouden van hun oproerig gedrag en het vertrouwen, in hem gesteld door de kapitein en officieren geschonden 'door zijn geveinsd en huigelachtig gedrag' 90). Unaniem besloten de leden van de Hoge Scheepskrijgsraad dat de bootsman moest worden gedegradeerd tot matroos, en 'na alle de executies der meede gedetineerden te hebben aangezien, driemaal van bakboordszijde van de raa te vallen, wijders met eenhonderdvijftig slaagen te worden gelaarst, voorts eerloos en infaam te worden verklaard en incapabel om den lande te dienen en daar op aan de wal gezet als schelm weggejaagd te worden' 91), alsmede veroordeeld tot het betalen van de kosten en misen van justitie.
Op zaterdag 2 oktober hield de Hoge Scheepskrijgsraad zitting in het jacht, waar de sententies van Hendrik Loodewijk Knooke, Arie Versluis, Jan Gloeijsteen en Roelof Thie, zoals op de eerste oktober vastgesteld, werden getekend door de president, de vice-admiraal Reijnst en gecontrasigneerd door Nicolaas Beeltsnijder, secretaris. De verdere zittingsdag werd besteed aan het opstellen van een nieuwe missive aan Prins Willem V als begeleiding van de processtukken en sententies. Een afvaardiging van de Hoge Scheepskrijgsraad zou de Prins

een mondeling verslag doen van het verloop van het proces tegen de gedetineerde onderofficieren van 's Lands fregat de *Venus*.

Uitvoering der vonnissen: 19 tot en met 21 oktober 1779.
Op 18 oktober ontving de Hoge Scheepskrijgsraad bericht van de stadhouder, die van zijn gratierecht gebruik had gemaakt om de vonnissen te verlichten. De kapiteins Sloot en Staring werden aangewezen als commissarissen, waarop kapitein Sloot op diens verzoek werd vervangen door kapitein Boot. Besloten werd verder dat de soldaten die de orde op het fregat *Venus* moesten bewaren gedurende het uitvoeren van de vonnissen, ieder voorzien zouden moeten worden van 24 scherpe patronen. Wegens het geringe aantal onderofficieren dat op de *Venus* nog aanwezig was, zou elk schip dat op de Rede van Texel lag een kwartiermeester met diens sloepvolk aan boord van het fregat de *Venus* zenden, ten einde te helpen bij het uitvoeren van de vonnissen. Met toestemming van de stadhouder, Prins Willem V, werden de matrozen en soldaten van het 'oude volk' weer aan boord van de *Venus* geëmbarkeerd, waar ze hun dienst weer als voorheen moesten waarnemen tot de buitendienststelling van het fregat in december 1779 en 'denkelijk ook om de executien van haar onderofficieren en hoofden te sien', aldus luitenant Bosch 92).
Op dinsdagmorgen 19 oktober kwamen rond 9 uur de beide commissarissen aan boord; van het fregat de *Argo* kwamen elk 12 soldaten met een commandeur, welke zich op het halfdek posteerden. Hierna werden, onder bewaking van gewapende soldaten, de volgende gedetineerden aan boord gebracht: van het fregat de *Argo* de 2e timmerman Hans Valentijn, de zeilmaker Jacob Knoop en de schiemansmaat Hendrik Horsman; van het fregat de *Beverwijk*, onder bewaking van vier gewapende soldaten, de scheepskorporaal Lambertus van Groningen, de botteliersmaat Jan Kel, de kuiper Christiaan Oldorp en de kwartiermeester Christiaan Lillendaal; van het fregat *'t Hof Souburg* drie soldaten met een arrestant, de tamboer Johannes Stein 93). Vervolgens werd om 10 uur de rode executievlag gehesen en een los schot afgevuurd. In het scheepsjournaal van de *Venus* werd over de genoemde onderofficieren het volgende vermeld: 'deese arrestanten voor de boeg in presentie van 't geheele scheepsvolk van de *Venus* wierd haar sententie ijder int besonder voorgeleesen door de secretaris der krijgsraad N. Beeltsnijder in presentie van de twee voornoemde commissarissen' 94). Na het voorlezen van de gratiebeschikking van de stadhouder, door deze op 16 oktober verleend, werden de genoemde onderofficieren ernstig door de twee commissarissen gereprimandeerd. Na een algemene vermaning aan het verzamelde scheepsvolk werd de rode vlag neergehaald en vertrokken de commissarissen en de, van de omliggende schepen afkomstige, soldaten en manschappen weer.
Op woensdag 20 oktober kwamen de volgende, te straffen, onderofficieren aan boord; van de *Amsterdam* bootsman Roelof Thie; van de *Erfprins* schieman Pieter Schiebergen, de vierde stuurman Jan Gloeijsteen, de constabelsmaat Pieter Christiaansz en de schilder Jan Bosman;van *'t Hof Souburg* de kwartiermeester Arie Versluis en korporaal Loodewijk Knooke; van de *Argo* de bootsman Jan Fijbroek. De secretaris van de Hoge Scheepskrijgsraad, Nicolaas Beeltsnijder, las eerst het oorspronkelijke vonnis van de bootsman voor, waarna hij bekend maakte dat de Prins hem gratie had verleend, in zoverre dat Roelof Thie werd gecondemneerd 'om eerst gedegradeert te werden tot gemeen matroos, drie maal van de raa te vallen aan stuurboort, verders gelaarst te werden ter discretie van commissarissen' 95), hetgeen neerkwam op 150 'zwaare bilslagen'. De schilder Jan Bosman kreeg eveneens gratie van de Prins, hetgeen voor hem inhield dat hij in plaats van driemaal te worden gekielhaald, drie maal van de ra moest vallen, en ter discretie van de commissarissen te worden gelaarsd met 130 slagen. Voor de vierde stuurman Jan Gloeijsteen hield de Prinselijke gratie in, dat hij veroordeeld werd om eenmaal van de ra te vallen in plaats van drie maal, waarna hij met 100 slagen werd gelaarsd. De kwartiermeester Arie Versluis werd in zoverre gepardoneerd dat hij eenmaal van de ra moest vallen en met 100 slagen worden gelaarsd. De oorspronkelijke ter dood veroordeelde korporaal der soldaten Hendrik Loodewijk Knooke werd veroordeeld om drie maal van de ra te vallen en met 160 slagen te worden gelaarsd. Allen werden gedegradeerd

tot gewoon matroos, respectievelijk soldaat, en moesten de kosten en misen van justitie betalen.
Over de gemoedstoestand van de veroordeelden merkte een onbekend gebleven ooggetuige op: 'de wezens waaren op het hooren dier sententieën, zeer verwilderd en in vreeze' 96). Hoewel de bootsman en de schilder ieder in onmacht door vier man moesten worden weggedragen, meldde het journaal over het effect van de bovengenoemde straffen:'...welke straf sij alle met de beste gevolgen daarvan ontvangen hebben' 97). De executie duurde van 10 tot 12 uur. De vonnissen van de drie voornaamste muiters werden op deze dag niet meer ten uitvoer gebracht, volgens luitenant Bosch, omdat het te laat geworden was 98). De al eerder genoemde onbekende ooggetuige gaf een geheel andere en meer plausibele reden voor het oponthoud:'en alzo de wind zeer ontstuimig was en na het westen liep, konden de voornaamste belhamels niet geëxecuteerd worden' 99). De Prins had hen namelijk het leven geschonken en hen veroordeeld om gekielhaald te worden, hetgeen alleen kon geschieden bij goed weer. Pieter Schiebergen, Pieter Christiaansz en Jan Fijbroek werden hierop aan boord van de *Venus* in de boeien gesloten en in de kerk geplaatst, onder voortdurende bewaking van zes soldaten van de *Argo*, die telkens werden afgelost door zes collega's van de *Amsterdam*.
Op donderdag 21 oktober werd het vonnis van de drie overgebleven gedetineerden uitgevoerd. De schieman Pieter Schiebergen kreeg gratie van de doodstraf, welke werd omgezet in als gewoon matroos driemaal te worden gekielhaald en met 170 slagen ter discretie van de commissarissen te worden gelaarsd. Om 12 uur met stil water werd Pieter Schiebergen in de sloep gebracht, die langszij de *Venus* lag. Hem werd het loden harnas aangedaan, de oren met in olie gedrenkte katoen gestopt en een spons gegeven ter bescherming van mond en ogen. Na deze voorbereidingen kregen de soldaten het bevel het geweer te presenteren en begon het kielhalen. Omtrent de gevolgen van deze straf merkte een ooggetuige op 'de deliquant was bitter ontstelt, op (de) derde reis kwam hem het bloed den mond en oogen uit; dog bedaarde na eenige ogenblikken' 100).
De eveneens ter dood veroordeelde Jan Fijbroek en Pieter Christiaansz kregen gratie en werden veroordeeld om eens onder de kiel door gehaald te worden, en ter discretie van de commissarissen te worden gelaarsd met 160 slagen. Het laarzen was voor de drie gekielhaalde onderofficieren een bijkomende straf 'die zij met swaare pijn doorstonden' 101). Een bewijs dat de muiterij bij velen sympathie genoot, vormt de opmerking van de onbekend gebleven ooggetuige: 'dog het volk en de constabels van de anderen scheepen sloegen zo sterk niet als gisteren' 102).
Nadat het laatste vonnis was uitgevoerd, las de commissaris Boot, uit naam van Zijne Hoogheid de Prins een vermaning voor, welke inhield dat alle, zich aan boord van de *Venus* bevindende, onderofficieren en manschappen in het vervolg trouw hun plicht moesten doen en 'nimmer te begeven om de overigheyd wetten te willen schrijven of voorsetten, welk van God Almagtig daartoe sijn aangesteld om de lande getrouw en wijselijk te regeren' 103). Op zaterdag 30 oktober kreeg kapitein Van Braam order naar Amsterdam op te zeilen om daar te worden afgedankt.

Conclusie.
Het oproer op 's lands fregat *Venus* te karakteriseren als een klassiek voorbeeld van een beweging ter bevordering van het eigenbelang vond zijn oorzaak in het feit dat een deel van de equipage, bekend onder de naam 'oude volk', al een lange tijd achtereen had gediend. Hun verlangen om uit 's lands zeedienst te worden ontslagen werd gesterkt door de uitkomst van een soortgelijk geval aan boord van het fregat de *Waakzaamheid*, waarbij een zeventig man, die langer dan de rest van de equipage had gediend, zonder zich erg te behoeven inspannen, hun ontslag kregen van de Admiraliteit. De zeelieden van het fregat de *Waakzaamheid* behaalden dit succes in juni, een maand voor de eerste symptomen van actie aan boord van het fregat de *Venus* nl.: in de vorm van de weigering het bevel 'vleeschbakken boven' op te volgen. Het bovenstaande precedent werd benadrukt in zowel het rond de 25e augustus verschenen pamflet, getiteld 'Echt en omstandig verhaal; van het oproer op 's land Fregat de *Venus*:

desselfs waare oorzaaken, beloop en gelukkig einde' 104), als in het 'Nederlandsche Jaarboek' van 1779 105). Beide media geven als onderliggende oorzaak de onlangs verhoogde premie en het handgeld, die eenmaal ontslagen matrozen konden innen als ze weer dienstnamen. Op de krijgsraad kwam deze heimelijke reden niet naar voren. Het Nederlandsche Jaarboek wist nog een excuus voor het gedrag van het 'oude volk': 'ook zijn die matroosen, welke reeds jaeren achtereen gediend hadden, een weinig te verschoonen; zijnde de zee niet geschikt voor den mensch om langen tijd agtereen op dezelve te kunnen huisvesten' 106) en vroeg zich verder af of kapitein Van Braam met zijn belofte, dat ze niet langer dan zes maanden hoefden te dienen, te ver was gegaan, zijnde hiertoe waarschijnlijk niet door de Prins of de Admiraliteit gemachtigd geweest.
De beweging aan boord van de *Venus* werd geleid door een kerngroepe, bestaande uit de schieman, de bootsmansmaat, de constabelsmaat, de korporaal en de matroos Hendrik Asing van der Linden, met een massaondersteuning van vijftig tot negentig meelopers, waarvan een deel geprest. De muiters gingen uit van een goed uitgewerkt plan; hun hoofdwapen was niet zozeer een werkstaking, maar een weigering om van boord te gaan. De duur van het open conflict was enkele uren, waarop een fase van onderhandeling en blokkade door de overheid volgde, welke een maand duurde. Het conflict werd beëindigd door de interventie van een derde macht in de vorm van de Hoge Scheepskrijgsraad en het afkondigen van een algemene amnestie voor de matrozen en soldaten. Na de bestraffing van de leiders van de muiterij werd het werk aan boord hervat. De balans opmakend, kan men vast stellen dat de muiters hun doel niet bereikten, maar dat ze wel een amnestie wisten te bewerkstelligen, zij het dat de leiders hiervan werden uitgezonderd. Een van de gevolgen van de gebeurtenissen rond het fregat de *Venus* was, dat de werving van personeel moeilijker werd. Het oproer had geen nadelige gevolgen voor de carriere van kapitein J.P.van Braam 107).

Noten.
1) Uit het feit dat luitenant Bosch op 4 augustus in zijn journaal vermeldde:'...dat terwijl sij nog geen andwoord op de brief van Haar Edelmogenden kreegen welke reeds al vier daegens was weggeweest...', kan men concluderen dat de bewuste brief eind juli, begin augustus was opgesteld en verzonden. Ik heb deze brief niet kunnen raadplegen, daar het Admiraliteitsarchief no. 1715 'ingekomen brieven van de Admiraliteit Amsterdam 1777-1779' niet mag worden uitgeleend.
2) 'journaal gehouden aan boord van 's lands fregat van oorlog *Venus*, gecommandeert door den Weledele Heer Van Braam, gemonteerd met 26 stukken canon, en bemand met 150, koppen in den Jaare 1778'; door luitenant Bosch, loopt van 23 april 1778 tot 11 november 1779, handschriftencollectie MMPH, Rotterdam (hierna afgekort tot 'journaal van luitenant Bosch').
3) Brief van luitenant Bosch aan de Admiraliteit te Amsterdam, verzonden op 5 augustus 1779. In:'brievenboek J.L.Bosch, 23 april 1778 tot 6 mei 1790, handschriftencollectie MMPH, Rotterdam (hierna afgekort tot 'brievenboek Luitenant Bosch').
4) De beschreven gebeurtenissen staan vermeld in het, rapport van het voorgevallenen aan boord van 's lands fregat *Venus*, gecommandeert door den Weledele Gestrengen Heer J.P.Van Braam, overgegeven door den luitenant J.L. Bosch op order van den Wel Edele Gestrengen Heer Mr.Hendrik Justus van Oldenbarnevelt genaamt de Witte Tulling, advocaat-fiscaal van den Hooge Krijgsraad'', getekend J.L.Bosch, 26 september 1779. In: brievenboek luitenant Bosch.
5) Rapport van het voorgevallenen...door luitenant Bosch, in: brievenboek luitenant Bosch.
6) Rapport van het voorgevallenen...door luitenant Bosch, in: brievenboek luitenant Bosch.
7) Dit is de permissie waarvoor de schieman Pieter Schiebergen bedankte.
8) Brief van de Admiraliteit aan luitenant Bosch, 6 augustus 1779, getekend G. Beeltsnijder. In: brievenboek luitenant Bosch.

9) De manschappen aangeduid met het 'oude volk" waren dwangmatig overgeplaatst in de rol van het fregat de *Venus* aan het einde van hun dienstverband op een ander schip c.q. andere schepen, onderbevel van de latere schout-bij-nacht Zoutman. Het volk verklaarde dat het tot dienstneming bij kapitein Van Braam was gedwongen, 'zoo door de boeijens als door bedreigingen tot zelf van de nock der rhaa of men zeggen wilde dat zij als schelmen werden gehandeld'. Rapport van het voorgevallenen...door kapitein Van Braam, 24 augustus 1779. ARA: Admiraliteitsarchief XIV no 4: stuk 10.
10) Journaal van luitenant Bosch.
11) Journaal van luitenant Bosch.
12) Brief van luitenant Bosch aan de Admiraliteit te Amsterdam, verzonden op 8 augustus 1779. In: brievenboek luitenant Bosch.
13) Deze brief staat niet in het brievenboek van luitenant Bosch en is door hem opgevat als privé-correspondentie. De verdere inhoud van de brief bestond mogelijk uit een overzicht van de gebeurtenissen, voor zover deze door hem niet eerder aan kapitein Van Braam waren meegedeeld.
14) 'journaal gehouden door...op het door Van Braam gecommandeerde oorlogschip *Venus*, gedurende het verblijf op de reede van Texel en het opvaren naar Amsterdam 1779 mrt 17-nov 7', ARA: collecte Van Braam no.3.
15) 'rapport van het voorgevallenen...door J.P. van Braam', in brievenboek luitenant Bosch.
16) Journaal van luitenant Bosch.
17) Journaal van luitenant Bosch.
18) Rapport van het voorgevallenen..door kapitein J.P. van Braam.
19) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 7, verhoor Pieter Schiebergen van 13 september 1779.
20) Rapport van het ...door kapitein J.P. van Braam.
21) De Hoge Scheepskrijgsraad zag hierin een soort code, want bij zijn verhoor werd Pieter Schiebergen gevraagd 'of hij gedetineerde alvoorens in de cajuit te koomen met het scheepsvolk niet heeft afgesprooken, dat die woorden hen tot een zein souden dienen, om wanneer hij uit de cajuit kwam en men hem eenig leed wilde aandoen, hem te ontzetten'. Pieter Schiebergen ontkende dit, maar voor de beschreven actie van het oude volk, was een zekere mate van organisatie mijn inziens noodzakelijk. ARA. Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 8, verhoor Pieter Schiebergen van 21 september 1779.
22) Verhoor Schiebergen, 13 september 1779.
23) Verhoor Schiebergen, 21 september, artikel 62.
24) Journaal van luitenant Bosch.
25) Journaal van luitenant Bosch.
26) Verhoor Schiebergen, 21 september, artikel 76, 77.
27) Rapport van het voorgevallenen, door kapitein J.P. van Braam.
28) Rapport van het voorgevallenen, door kapitein J.P. van Braam.
29) ARA aanwinsten 1891, collectie van Wassenaer 28, VI mm, brief van Prins Willem V aan luitenant-admiraal van Wassenaer van Rosande, gedateerd 17 augustus 1779.
30) Nederlandsche Jaarboeken 1779, blz. 1196.
31) Verhoor Schiebergen, 21 september, artikelen 83, 84, 85.
32) Journaal van luitenant Bosch.
33) Verhoor Schiebergen, 21 september, artikel 116.
34) ARA Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 5, blz. 8: 'crimineel proces en sententie van Arie Versluis quartiermeester op het fregat de *Venus*'
35) ARA, Hoge Krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 7.
36) ARA, Hoge Krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz.11.
37) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 13, artikelbrief, artikel 8.
38) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 13 artikelbrief, artikel 22.
39) Journaal van luitenant Bosch.
40) Verhoor Schiebergen, 21 september, artikelen 93 en 94.

41) Journaal van luitenant Bosch.
42) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 18.
43) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 24.
44) Journaal van luitenant Bosch.
45) Journaal van luitenant Bosch.
46) ARA aanwinsten 1891, collectie van Wassenaer 28, VI mm, brief van Prins Willem V aan luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande, gedateerd 5 september 1779.
47) ARA aanwinsten 1891, collectie Van Wassenaer 28, VI mm.
48) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 26.
49) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 27.
50) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 28.
51) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 29.
52) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 30.
53) Journaal van luitenant Bosch.
54) Journaal van luitenant Bosch.
55) Journaal van luitenant Bosch.
56) Journaal van luitenant Bosch.
57) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 43.
58) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 45.
59) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 45 en 46.
60) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 49.
61) ARA, aanwinsten 1891, collectie Van Wassenaer 28, VI mm, brief van vice-admiraal Reijnst aan luitenant-admiraal Van Wassenaer van Rosande, gedateerd 12 september 1779.
62) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 51.
63) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 56.
64) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 69.
65) ARA, Hoge Krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 70.
66) Deze missive heb ik niet gevonden.
67) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, advies van de advocaat- fiscaal gedateerd 24 september 1779.
68) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, advies van de advocaat-fiscaal gedateerd 24 september 1779.
69) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 80.
70) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 80 en 81.
71) Journaal van luitenant Bosch.
72) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 84.
73) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, "advies dienende ter adstructie van de respective conclusie van declaratoir in zaaken van Christiaan Lillendaal, Lambert van Greuningen, Hans Valentijn, Jacob Knoop, Jan van Kel, Christiaan Oldorp, Johannes Stein en Hendrik Horsman, allen onderofficieren van 's lands fregat de *Venus*, getekend door de advocaat-fiscaal, gedateerd 'de Helder den 27 september 1779'.
74) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376:'advies etc.'
75) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376:'advies etc.'
76) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376:'advies etc.'
77) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 85.
78) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 11.
79) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 8: verhoor Schiebergen 21 september 1779; artikel 124.
80) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 11.
81) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 87.
82) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 90.
83) De schilder Jan Bosman had de verschillende missiven uit naam van het oproerige

scheepsvolk geschreven.
ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 91.

84) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 93.
85) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 97.
86) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 2; 'conclusie van eisch'.
87) ARA, Admiraliteitsarchief XIV, no 4: stuk 5, blz. 11; 'sententie Arie Versluis'.
88) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 103.
89) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 103.
90) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 105.
91) ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376, blz. 105 en 106.
92) Journaal van luitenant Bosch.
93) In het journaal van luitenant Bosch en het 'journaal gehouden door..', wordt de tamboer op deze dag aangeduid met de naam Jan de Haan.
94) Journaal gehouden door...
95) Journaal van luitenant Bosch.
96) v.N., Iets over het kielhalen en laarzen aan boord onzer 18de eeuwsche oorlogschepen, art. in Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz.246.
97) Journaal gehouden door....
98) Journaal van luitenant Bosch.
99) Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz. 246.
100) Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz. 247.
101) Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz. 247.
102) Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz. 247.
103) Journaal gehouden door...
104) Bibliotheek Rijksmuseum Nationaal Scheepvaartmuseum.
105) Nederlandsche Jaarboek, november 1779:''Verslag wegens het gebeurde op 's lands schip van oorlog de *Venus* op de Reede van Texel, blz.1190 tot en met 1207.
106) Nederlandsche Jaarboek, blz. 1198.
108) carrière-overzicht J.P. van Braam: 1748 adelborst, 1753 luitenant ter zee, 1758 commandeur, 1788 schout-bij-nacht, 1792 vice-admiraal, 1803 overleden.

Bronnenverantwoording.
Archiefmateriaal:
ARA, Hoge krijgsraad en zeekrijgsraden 376: bundel processtukken van diverse admiraliteiten.
ARA: aanwinsten 1891, collecte van Wassenaer 28, VI mm, correspondentie.
MMPH: journaal gehouden aan boord van 's lands fregat van oorlog *Venus*, gecommandeerd door den Wel Edele Gestrengen Heer Van Braam, gemonteerd met 26 stukken en bemand met 150 koppen in den Jaare 1778; loopt van 23 april 1778 tot 11 november 1779, bijgehouden door luitenant Bosch.
MMPH: brievenboek J.L.Bosch, 23 april 1778 tot 6 mei 1790.
ARA: verzameling Hoeufft no 4: stukken betrekkelijk de kwartiermeester Arie Versluis en schieman Pieter Schiebergen op 's lands schip *Erfprins* wegens insubordinatie.
ARA: verzameling Van Braam no 3: journaal gehouden door.... Van Braam gecommandeerde oorlogschip *Venus* gedurende het verblijf op de Rede van Texel en het opvaren naar Amsterdam 1779 mrt 17- nov 7.
Gedrukte stukken en literatuur:
Simons, C.H.F., Marinejustitie, Assen, 1974, diss. bijlage XVIII, XIX, XXIII, XXIV.
V. N., Iets over kielhalen en laarzen aan boord onzer 18de eeuwsche oorlogschepen ,art. in Het Nederlandsche Zeewezen, jaargang 1917, blz. 245 t/m 247.
Verslag wegens het gebeurde op 's lands schip van oorlog de *Venus*, op de Reede van Texel;art. in Nederlandsch Jaarboek, November 1779, blz.1190 t/m 1207.
Echt en omstandig verhaal van het oproer op 's lands fregat de *Venus*: desselfs waare

oorzaaken, beloop en gelukkig einde, pamflet, Amsterdam, 25 augustus 1779, bibliotheek Rijksmuseum National Scheepvaart Musuem, Cat. no Gr 78-7 II.

Bijlage: officieren, onderofficieren en muiters van het fregat de *Venus*

J.P.van Braam ..... kapitein
J.L.Bosch ..... luitenant ter zee
C.van Kerchem ..... luitenant ter zee
Van Bommel ..... adelborst
Jan Gloeijsteen ..... vierde stuurman
Roelof Thie ..... bootsman
Pieter Schiebergen ..... schieman
Christiaan Lillendaal ..... kwartiermeester
Arie Versluis ..... kwartiermeester
Lambertus van Groningen ..... scheepskorporaal
Hans Valentijn ..... tweede timmerman
Pieter Christiaansz ..... constabelsmaat
Jan Bosman ..... schilder
Hendrik Jan Fijbroek ..... bootsmansmaat
Hendrik Horsman ..... schiemansmaat
Jacob Knoop ..... zeilmaker
Jan van Kel ..... botteliersmaat
Christiaan Oldorp ..... kuiper
Hendrik Loodewijk Knooke ..... Korporaal der soldaten
Johannes Stein ..... tamboer
Hendrik Asing van der Linden ..... matroos
Pieter Koosen ..... matroos